

Een leven als 'man of letters'

Biografie van

David Hume

Ton Vink

DAMON

Inhoud

Voorwoord	11
Hoofdstuk 1	15
Saint David	
Een aanstaand overlijden – Anekdotiek – David Jr en Sr – De geschriften en de persoon – Common sense – De beroemde man	
Hoofdstuk 2	32
Ninewells	
Eenwording – De Homes – Vader Joseph Home – Moeder Katherine Falconer – Chirnside en de Kirk – De jonge jaren te Ninewells – Edinburgh University – Geloofsafval – Keuzes	
Hoofdstuk 3	51
Brief aan een arts	
Londen & Bristol – Brief aan een arts – Euforie – Bijzonder... maar bijzonder <i>wat?</i> – Agnes	
Hoofdstuk 4	68
Frankrijk, Schotland en Engeland	
Auld Alliance – Union of the Crowns – De Stuarts – Queen Mary I – Queen Elisabeth I – Jacobus VI of James VI & I – Charles I – Charles II – James II – Mary & William of Orange – Queen Anne – Union of Parliaments – Groot-Brittannië – De Jacobieten: 1715 – De Jacobieten: 1745 – Hume naar Frankrijk – Geen vreemden – Parijs, Reims, La Flèche – Terug op Britse bodem – Resultaat – Edele delen – Jezuïtische terugblik op La Flèche	

Hoofdstuk 5	85
A Treatise of Human Nature.	
Boek I. Over kennis	
Menswetenschappen – De experimentele methode – Inleiding – Boek I: Of the Understanding; Kennisleer – Percepties, indrukken en ideeën – Bestaan – Causaliteit – Scepticisme – Zelf of Ik – Sceptische conclusie	
 Hoofdstuk 6	 103
A Treatise of Human Nature.	
Boek II & III. Over gevoelens & Over moraal	
Boek II: Of the Passions – Indeling – Sympathie – Vrijheid en noodzakelijkheid – Rede en gevoel – Boek III: Of Morals – Oorsprong van de moraal – Een moreel zintuig – Francis Hutcheson – Natuurlijke en kunstmatige deugden – Sympathie en nut	
 Hoofdstuk 7	 123
Doodgeboren?	
Ongeduld – Abstract & Appendix – Invloeden – Doodgeboren van de pers – Wetenschap – Een speciaal plekje	
 Hoofdstuk 8	 136
Essayist te Ninewells	
Man of letters – Schrijftalent – Maatschappelijke positie – Hoogleraar te Edinburgh? – Pneumatical & Moral Philosophy – Mentor – Katherine – Bonnie Prince Charlie – Een onverwachte uitnodiging	
 Hoofdstuk 9	 152
Militaire en diplomatieke dienst	
Militaire missie – Bericht aan het thuisfront – Twijfel en aarzeling – Diplomatieke missie – Holland – Wenen – Turijn – Terug in Londen	

Hoofdstuk 10	169
Enquiry I & Essays and Treatises	
Literair niveau – Eerste Enquiry – Indrukken, ideeën en hun verbanden – Oorzaak, gevolg en hun waarschijnlijkheid – Wonderen – Scepticisme – Groeiende reputatie	
Hoofdstuk 11	181
Twee voetnoten	
Of National Characters – Clergymen – Negroes – Amerika – Verzet tegen racisme en slavernij – Verschillende fronten – Plantages – Edinburgh University, 2020 – Tot slot	
Hoofdstuk 12	198
Enquiry II & Twee jaar Ninewells	
Tweede Enquiry – Warmer – Nut – Rede en gevoel – Politieke verhandelingen – Afscheid van Ninewells	
Hoofdstuk 13	211
Edinburgh	
Auld Reekie – Athene van het Noorden – Broeinest van geniën – William Cullen – Allan Ramsay – Hugh Blair – William Robertson – Adam Ferguson – James Hutton – Joseph Black – James Boswell – En verder – Nederlaag in Glasgow – Overwinning in Edinburgh – Inwoner van Edinburgh	
Hoofdstuk 14	228
Adam Smith	
Kirkcaldy – Jeugd – Studie te Glasgow en Oxford – Leerstoel te Glasgow – Publicaties – The Theory of Moral Sentiments – De Impartial Spectator – Sympathie – God – Tutor of huisdocent van Henry Scott – Smith & Hume – The Wealth of Nations – De onzichtbare hand – Edinburgh, Panmure House	

Hoofdstuk 15	250
History of England	
Empirisch experiment – Omgekeerde volgorde – Standaardgeschiedenis – Seculier – Whig & Tory – Uitgeversperikelen – Pageturner – Londen of Edinburgh?	
Hoofdstuk 16	266
Clericale ergernis	
Doodstraf – Vier, drie, vijf, vier verhandelingen – Vier verhandelingen – Drie verhandelingen – Vijf verhandelingen – En vier verhandelingen – Over zelfdoding en onsterfelijkheid – The Natural History of Religion – Reacties – Heidense geschriften	
Hoofdstuk 17	284
Schotse affaires	
Home & Hume – Douglas – Ossian – Succes en wantrouwen – Schotse Homerus? – De Comtesse de Boufflers – Anglomanie – Maître de philosophie et de morale	
Hoofdstuk 18	303
Parijs	
Ambassadesecretaris – Le bon David – De Comtesse – De Salons – De Philosophes – Vertrek	
Hoofdstuk 19	318
J.J. Rousseau	
Korte levensloop – Belangrijkste werken – Bekenentissen – Verklaringen	
Hoofdstuk 20	330
And never the twain shall meet...	
Waarheen en met wie – Een slang aan je boezem – Samenzweringen – Beschuldigingen – Wel of niet publiceren – Verschillende karakters – De biografen – Besmettelijke paranoia – Zaretsky & Scott – Edmonds & Eidinow – Complotdenken	

Hoofdstuk 21	351
Staatssecretaris	
Kerkelijke zaken – Edinburgh? – Edinburgh!	
Hoofdstuk 22	359
Edinburgh, St. David Street	
Ambities – Familie – Vrijgezel – Nancy Orde – De slimste theologen – Benjamin Franklin – Gesprekken – Postuum – Quasi-postuum	
Hoofdstuk 23	374
Een spoedig einde	
Bergaf – Bath – Onthecht – Met de dood voor ogen – My Own Life & laatste brieven – Adam Smith over Hume’s laatste dagen	
Hoofdstuk 24	390
Old Calton Burial Ground	
Karakterschets – Grafmonument – Begrafenis – Atheïst	
Hoofdstuk 25	397
Hume, de Verlichting en de Dialogues	
Verlichting – De structuur van de Dialogues – Onderwerp – Hume’s ironie – Israels vork – Oorzaak & gevolg – Dualismen – Religieus conservatisme – De slotconclusie van Philo & Hume – Verbaal – Gematigd scepticisme – Hume’s sceptisch atheïsme	
Hoofdstuk 26	416
Hume en Kant over zelfdoding	
Gedistingeerd – Ouderdom – Ervaring met zelfdoding – Recht op sterven – Aangeboren vrijheid – Een misdrijf? – God – Naasten – Onszelf – Geen misdrijf – Kant en zelfdoding – De morele wet – Eerste formulering – Tweede formulering – Het Nederlandse debat – Waarde van het leven – Spanningsveld – Hume vs. Kant – De schriftelijke wilsverklaring	

Appendix	439
Bibliografische aanvulling	
Werken van David Hume – De Clarendon-editie – Nederlandse vertalingen – Biografie & Brieven – Monografiën & deelstudies – Monografieën – Nederlandstalig – Deelstudies – Overzichtsstudies – Vroege reacties – Schotland, Edinburgh & de Verlichting	
Register	450
Over de auteur	456

Voorwoord

Dit ‘leven van David Hume’ neemt zijn uitgangspunt in wat David Hume (1711-1776) zelf beschouwde als het overheersende motief, de belangrijkste drijfveer, het uiteindelijke doel in zijn bestaan: een leven als ‘man of letters’. Vandaag de dag is Hume vooral bekend als filosoof. Decennialang kende men hem echter vooral als historicus, terwijl zijn tijdgenoten hem zeker ook kenden en waardeerden als essayist. Het is David Hume als ‘man of letters’ die al deze aspecten in zich verenigt.

In deze biografie komen Hume’s filosofische werk en opvattingen uiteraard aan bod – zijn grondleggende *Treatise of Human Nature* in de hoofdstukken 5 en 6; de eerste *Enquiry* in hoofdstuk 10, de tweede *Enquiry* in hoofdstuk 12; de *Dialogues* in hoofdstuk 25 – maar het gaat niet primair om een kritische uiteenzetting van en over zijn filosofie. Het gaat om zijn leven én de rol die zijn werk als filosoof, historicus en essayist daarin speelde, naast tal van andere gebeurtenissen en wederwaardigheden.

Met enige overdrijving zou je het leven van een grote filosoof als Immanuel Kant kunnen samenvatten als “hij werd geboren, leefde, schreef, werkte en stierf in Koningsbergen”. Dat zou, wat zijn leven betreft, een weliswaar magere en summiere, maar toch ook wel weer passende samenvatting zijn. Van David Hume kunnen we inderdaad ook zeggen “hij werd geboren, leefde, schreef, werkte en stierf in Edinburgh”, maar als samenvatting van zijn leven komt dit nog niet eens in de buurt van een karikatuur.

Hume leidde een leven, voor een belangrijk deel een publiek leven, dat rijk was aan – vaak plotselinge en onverwachte – gebeurtenissen en verwickelingen, en dat hem door tal van Europese landen voerde. Hij wist dat te combineren met zijn werk als schrijver – filosoof, historicus, essayist – en met zijn streven naar een bestaan als

onafhankelijk ‘man of letters’. Nog kort voor zijn dood omschreef hij zelf zijn “Love of literary Fame” als “my ruling Passion”.

Tot de ‘gebeurtenissen en verwickelingen’ in Hume’s leven hoort zeker de ontmoeting en bemoeienis van Hume met de in eigen land vervolgte Jean-Jacques Rousseau. Het conflict dat ontstond tussen deze ‘Bekende Schot’ en ‘Bekende Fransman’, twee grootheden in de Republiek der Letteren, hield de toenmalige Europese gemoederen in een publicitaire greep.

Heel anders ontwikkelde zich de kennismaking van Hume met Adam Smith, moraalfilosoof en politiek econoom, liberaal maar zeker geen neo-liberaal. Beiden speelden een belangrijke rol in de Verlichting. Hun kennismaking resulteerde in een levenslange vriendschap.

David Hume geldt als een van de belangrijkste filosofen van het tijdperk van de Verlichting en die Verlichting kende een bijzondere bloei in het Schotse Edinburgh, het ‘Athene van het Noorden’. De Franse Verlichting kunnen we samenvatten in de strijdkreet van Voltaire, gericht tegen het religieuze establishment: *Écrasez l’Infâme...! Vernietig de Eerloze...!* De Duitse Verlichting wordt in twee woorden samengevat door Immanuel Kant, nu eens opvallend kort van stof: *Sapere Aude! Durf te weten!* Maar het blijft Kant, en dus opletten geblazen: *Dúrf* te weten; en: Durf te *wéten*. De Britse Verlichting wordt samengevat door David Hume: *Be a philosopher; but amidst all your philosophy, be still a man!* Wees een filosoof, maar blijf te midden van al je filosofie steeds een mens.

In deze biografie heb ik veel gebruik gemaakt van Hume’s brieven en briefwisseling, naast andere relevante literatuur. De korte voetnoten geven daarover steeds uitsluitel, aan het slot aangevuld door korte bibliografische informatie in een appendix. Alle vertalingen zijn van eigen hand, op een enkele uitzondering na waar dat ook is aangegeven. Soms zijn een paar zinnen in het Engels gehandhaafd,

omwille van de kleur en sfeer. Daarbij behoud ik steeds de oorspronkelijke en dikwijls afwijkende schrijfwijze die in de achttiende eeuw gebruikt werd.

Saint David

Hier stierf hij; en we spraken met een verwante van de scepticus, destijds een jong meisje, dat eropuit werd gestuurd om hem op zijn sterfbed te bezoeken. En het lijkt misschien vreemd, maar elke ochtend en avond liet hij dit jeugdige bezoek aan zijn zijde knielen om hardop haar gebeden te zeggen; en terwijl hij doodziek op bed lag, vroeg hij haar dikwijls de in hun eenvoud zo prachtige regels van het Onze Vader voor hem te herhalen.¹

Een aanstaand overlijden

Het overlijden van David Hume heeft de gemoederen al vóór het zo ver was, bezig gehouden. Niet het feit dat hij zou sterven – ook voor een scepticus hoort de dood bij de weinige zekerheden. Maar de manier waarop hij dat zou doen. Daar werd met een zekere spanning naar uitgekeken. Zo noteert James Boswell in zijn *The Life of Samuel Johnson* al in 1769 over een gesprek met Johnson:

Ik zei hem dat David Hume me vertelde dat hij zich bij de gedachte dat hij ná dit leven niet meer zou bestaan niet ongemakkelijker voelde dan bij de gedachte dat hij vóór dit leven niet had bestaan. Daarop reageerde Johnson: Als hij dat werkelijk denkt,

1 Chambers, Robert, *Walks in Edinburgh*. Edinburgh: William Hunter/Charles Smith, 1825, pp. 182/3.

dan zijn zijn waarnemingen gestoord en is hij gek; en als hij het niet denkt, dan liegt hij dus.²

En een “celebrated christian author” blikte anoniem als volgt vast vooruit naar Hume’s overlijden:

Me dunkt dat ik hem zo al voor me zie, in het uur van zijn dood; niet alleen gekweld door de vlammen van zijn geweten, maar ook worstelend om in leven te blijven, teneinde publiekelijk de leugenachtigheid te kunnen bekennen van zijn afschuwelijke eerdere geschriften.³

Het waren andere tijden en de *communis opinio* luidde toch wel dat de ongelovige die kwam te overlijden zonder *in ultimis* – het Latijn hoort bij de gelegenheid – zijn ongeloof af te zweren en het (juiste) geloof te omarmen, zware tijden tegemoet ging. De gelovige kreeg daarmee natuurlijk ook een zeker belang bij de sterfbbedkering, want die fungeerde als ultieme bevestiging van het gelovige gelijk. Omgekeerd was een rustig maar heidens sterfbbed in die dagen bedreigend. Vandaar o.a. de anekdote van het jonge meisje aan Hume’s sterfbbed. David Hume had van dat alles zelf niet zo’n last. Maar juist daarvan hadden anderen weer last.

2 Boswell, James, *The Life of Dr. Johnson*. London: Dent & Sons, 1949 [1791] 2 vols. Vol. I, pp. 377/8.

3 Geciteerd uit: Pratt, S.J. *An apology for the life and writings of David Hume, Esq.: with a parallel between him and the late Lord Chesterfield: to which is added an address to one of the people called Christians: by way of reply to his letter to Adam Smith*, Edinburgh 1777, Whitefish Montana: Kessinger Publ. 2010, p. 7. Deze anonieme bron, “not unknown in the Christian world” zou heel goed Samuel Johnson kunnen zijn waarvan we dankzij James Boswell weten dat hij bij leven gekweld werd door de gedachte aan zijn eigen dood.

Anekdotiek

Voor dit probleem werden vaak creatieve oplossingen gezocht. Zoals deze: “Het gebeurde in de herfst van 1776, zeer kort na de dood van de heer Hume” dat een drietal heren een lange en volgens het verhaal vermoeiende reis per koets maakten. “Tijdens de vermoeiende reis kwam het sterfbed van de grote filosoof ter sprake” inclusief “de vrolijke opgewektheid die de ziekenkamer van de stervende man had verlevendigd.” Daarop nam het gesprek een bijzondere wending:

Terwijl het gesprek voortging in deze sfeer, verzocht een respectabel ogende in het zwart geklede vrouw, die de vierde plaats in de koets innam, om een opmerking te mogen maken. “Heren”, verklaarde ze: “Ik was aanwezig bij de heer Hume op zijn sterfbed, maar ik kan u verzekeren dat ik hoop nooit meer het sterfbed van een filosoof bij te wonen”. Zij ondervroegen haar vervolgens over wat zij bedoelde en zij vertelde hun dat de heer Hume, wanneer zijn vrienden bij hem waren, vrolijk was tot op het lichtzinnige, maar dat hij, wanneer hij alleen was, vaak overweldigd werd door een onuitsprekelijke somberte en in zijn depressieve momenten verklaarde dat hij zijn hele leven op zoek was geweest naar licht, maar dat hij nu in een diepere duisternis verkeerde dan ooit tevoren.⁴

De ‘respectabel ogende’ dame in het zwart zou Hume’s huishoudster, Peggy Irvine, geweest zijn. (Hume liet haar per testamentaire beschikking drie jaarsalarissen na). Alexander Haldane vertelt deze anekdote in de biografie van zijn familielid Robert Haldane. De laatste zou het verhaal weer gehoord hebben van de heer

4 Haldane, Alexander, *Memoirs of the lives of Robert Haldane of Airthrey, and of his brother, James Alexander Haldane*, 1800-1882. New York: R. Carter and Bros., 1853, p. 521.

Abercromby van Tullibody wiens schoonzoon, kolonel Edmonstone van Newton, bevriend was met Hume.

Wat Robert Haldane dwars zat – en daarin stond hij zeker niet alleen – was de karakterisering van de overleden Hume door Adam Smith “als iemand die het ideaal van een volmaakt wijs en deugdzaam mens, zo dicht benadert als de menselijke natuur met al haar zwakheden toestaat”. Want, zo constateert Haldane hier:

Toen Adam Smith dit schreef, wist hij dat Hume bij leven een essay had gepubliceerd waarin hij zelfmoord rechtvaardigt, terwijl hij blijkens de sinds zijn overlijden gepubliceerde correspondentie overspel niet alleen rechtvaardigt maar zelfs aanbeveelt.

En dat kan natuurlijk niet. Hetzelfde verhaal, met opnieuw het ‘kwalijke’ verslag van Hume’s laatste dagen door Adam Smith als uitgangspunt, was eerder thema van een lange, in dit geval anonieme, ingezonden brief in *The Christian Observer*, november 1831, met als titel “On the death-bed of Hume the Historian”.⁵ In deze weergave van de anekdote was volgens de huishoudster van Hume diens “geestelijke ontreddering op momenten zo hevig dat zijn hele bed ervan schudde.”

Maar nog eerder, in een van zijn in boekvorm gepubliceerde dagboekantekeningen, van 3 april 1806, maakte Benjamin Silliman⁶ melding van de bewuste anekdote, opnieuw als reactie op “de vurige maar ongepaste ijver van zijn vriend Adam Smith” die duidelijk een gevoelige snaar had geraakt. Op gezag van “dezelfde eerbiedwaardige vriend van Dr. Witherspoon” die Hume gekend

5 “On the Death-Bed of Hume the Historian,” letter to the Editor, in *The Christian Observer*, November 1831, Vol. 31, No. xi, No. 359, pp. 665–666. Opgenomen in: *Early Responses to Hume’s Life and Reputation* I, Fieser, J. (ed.) Bristol: Thoemmes Press, 2003, pp. 322–324.

6 Silliman, Benjamin, *A journal of travels in England, Holland and Scotland, in the years 1805–1806*. New York, 1810, 2 vols. Hier geciteerd uit de tweede druk, Boston: T.B. Wait, 1812, vol. 2, pp. 332/333.

zou hebben, presenteert hij vervolgens tegenover Adam Smith “de getuigenis van de verpleegster [sic!], die op het uur van diens beproeving aan het bed van Hume aanwezig was, en zij beweerde dat hij *in doodsangst stierf*.”

Dat kreeg een staartje. Sillimans boek werd gerecenseerd in de *Quarterly Review* van juli 1816. In die bespreking werd tevens melding gemaakt van nóg een anekdote die Silliman aan dezelfde ‘eerbiedwaardige’ bron ontleende en waarin het overlijden van Hume’s moeder Katherine (in 1745) gebruikt werd om Hume’s opvattingen verdacht te maken. De bedoeling was dat de anekdotes elkaar zouden ‘versterken’. Dat werd voor Hume’s neef en naamgenoot Baron David Hume⁷ te veel van het goede. De anekdote is het vermelden waard. Al tamelijk vroeg, zoals hij ook zelf vermeldt, viel Hume van zijn geloof. Maar, aldus de anekdote, daar bleef het niet bij:

Want met onvermoeibare en ongelukkig genoeg succesvolle inzet, maakte Hume er nu werk van om de fundamenten van het geloof van zijn moeder te ondermijnen. Nadat hij in dit vreselijke werk was geslaagd, vertrok hij naar het buitenland...⁸

Uiteraard sloeg het noodlot vervolgens toe en Katherine Home merkte dat haar tijd gekomen was. Zij schreef, aldus de anekdote, haar David een emotionele brief:

Ze liet weten dat ze zich zonder enige steun in haar uiterste nood bevond; dat hij haar de enige bron van troost had ontnomen, waarop ze steeds op alle momenten van beproeving haar vertrouwen had gesteld, en dat ze nu haar geest in wanhoop voelde wegzinken...

7 Naar deze David Hume (1757-1838) wordt ter onderscheiding doorgaans verwezen met zijn titel ‘Baron’ als ‘Baron of the Exchequer’, een functie binnen het juridische stelsel van Schotland in die tijd. Baron David Hume werd een invloedrijke advocaat en rechtsgeleerde.

8 Silliman, op. cit.